

ОРГАНІЗАЦІЯ САМООСВІТИ СТУДЕНТІВ КЛАСИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ БОЛОНЬСЬКОГО ПРОЦЕСУ

У статті розкрито суть самоосвіти. Визначено основні характеристики, напрями, функції, структурні компоненти самоосвіти. Виділено педагогічні умови, які забезпечують її ефективність.

Ключові слова: самоосвіта, Болонський процес, напрями, функції, структурні компоненти, педагогічні умови.

В статье раскрыта суть самообразования. Определены основные характеристики, направления, функции, структурные компоненты самообразования. Выделены педагогические условия, обеспечивающие ее эффективность.

Ключевые слова: самообразование, Болонский процесс, направления, функции, структурные компоненты, педагогические условия.

The publication disclosed the essence of self-education. The main characteristics, directions, functions, structural components of the self-education. Highlighted the pedagogical conditions that ensure its effectiveness.

Key words: self-education, Bologna process, directions, functions, structural components, pedagogical conditions.

Постановка проблеми. Процес інтегрування України до Європейського співтовариства зумовлює динамічні зміни в різних сферах суспільства, зокрема й у системі вищої освіти. Підписання Болонської декларації відкрило нові можливості перед студентами та випускниками вітчизняних ВНЗ, але водночас забезпечило висунення нових вимог до організації процесу навчання, примусило шукати нові рішення в розвитку і підвищенні якості вищої освіти. Її реформування в контексті вимог Болонського процесу передбачає значне підвищення ролі самоосвіти майбутніх фахівців, що є дуже важливим сьогодні в умовах швидкого розвитку науково-технічного прогресу. Адже суспільству потрібні фахівці, які прагнуть постійно професійно самовдосконалюватися, вміють самостійно працювати, швидко орієнтуватися в нових економічних умовах та динамічно змінюваних інформаційних потоках, у яких сформовані такі важливі якості особистості, як самостійність у прийнятті рішень, оперативність і нестандартність дій. У зв'язку з цим організацію постійної самоосвіти студентів слід розглядати як один з найважливіших напрямів модернізації вищої освіти в Україні. З огляду на це перед вищою шко-

лою постає актуальне завдання – забезпечити оволодіння знаннями та вміннями, необхідними для здійснення самоосвітньої діяльності майбутніми фахівцями.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема організації самоосвіти суб'єктами навчання завжди знаходилася в центрі уваги науковців. Про важливість її здійснення впродовж усього життя людини зазначали у своїх працях такі відомі науковці, як М. Ломоносов, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський. Теоретичні основи організації самоосвіти людиною визначено у працях В. Бондаря, Л. Виготського, П. Підкасистого, С. Рубінштейна.

У публікаціях сучасних науковців також було розкрито: основні принципи здійснення освітнього процесу в сучасному ВНЗ (М. Дмитриченко, В. Журавський, М. Згуровський, К. Корсак); роль і місце самостійної роботи студентів серед інших форм організації навчання у вищому навчальному закладі (О. Бодик, М. Кукалець); результати впровадження нововведень в освітній процес відповідно до вимог Болонського процесу, наявні переваги й недоліки цих змін (В. Казаков, Ж. Ольховська, Т. Панова); сутність, структура та зміст процесу організації самоосвіти студентів (А. Айзенберг, А. Маркова, І. Науменко); взаємозв'язок процесів освіти й самоосвіти (А. Арет, О. Ковальов, В. Селіванов); роль самостійної роботи у процесі здійснення самоосвіти (А. Громцева, Л. Жарова, А. Усова) тощо.

Отже, аналіз педагогічної літератури засвідчив, що проблемі організації самоосвіти студентів присвячено багато досліджень. Однак на практиці її рівень залишається низьким, а питання організації самоосвіти студентів відповідно до вимог Болонського процесу на сьогодні ще досконало не вивчені і потребують подальшого дослідження.

Мета статті – визначити суть самоосвіти, розкрити форми й напрями організації самоосвіти студентів класичного університету в контексті вимог Болонського процесу, виокремити педагогічні умови, які забезпечують її ефективність.

Виклад основного матеріалу. Аналіз нормативно-правових документів, які регламентують функціонування системи вищої освіти в Україні, наукових праць з питань організації процесу навчання у ВНЗ (В. Журавський, В. Казаков, К. Корсак [1; 4; 5] та ін.) свідчить, що на сьогодні у цій системі відбуваються суттєві зміни, які пов'язані з необхідністю реалізації вимог Болонського процесу. Ці зміни торкнулися всіх сторін організації професійної підготовки майбутніх фахівців: організації освітнього процесу, змісту навчальних програм, характеру взаємодії між студентами і викладачами. Зокрема,

навчальні програми підготовки майбутніх фахівців на рівні бакалаврів чи магістрів передбачають значне збільшення проміжку часу на самоосвіту шляхом зменшення аудиторного навантаження, скорочення кількості практичних занять і введення великої кількості дисциплін, які студент вибирає за індивідуальним планом та вивчає в період навчання.

Однак важливо зауважити, що в європейських університетах відсоток навчального навантаження щодо організації самоосвіти студентів, налічує набагато більше годин, ніж на аналогічну роботу у вітчизняних ВНЗ. Крім того, значна частина робочого часу викладачів, які працюють у вищих освітніх закладах Західної Європи, відводиться саме на забезпечення педагогічної підтримки організації цієї роботи. В українських університетах організації самоосвіти студентів не лише традиційно приділяється недостатньо уваги, але й керівництво нею переважно не відображається в робочих планах викладачів.

У свою чергу, недооцінка педагогами необхідності забезпечення оволодіння майбутніми фахівцями знаннями та вміннями, необхідними для здійснення ефективної самоосвіти, призводить до зниження не тільки якості виконаних ними курсових і дипломних робіт, але й провокує гальмування їх професійного становлення в цілому. Тому необхідно підкреслити, що зростання ролі самоосвіти для студентів університету відповідно до вимог Болонського процесу є цілком закономірною тенденцією, яку необхідно враховувати кожному викладачеві.

У науковій літературі пропонуються різні визначення поняття «самоосвіта». Так, деякі вчені (А. Громцева, Л. Жарова, В. Лозовий, П. Підкасистий [2; 3; 6; 8]) трактують самоосвіту як процес цілеспрямованого самовдосконалення, саморозвитку особи та її навчальної діяльності. Інші вважають самоосвіту невід'ємною частиною будь-якого процесу навчання в цілому. Зокрема, В. Лозовий розглядає самоосвіту як важливе доповнення навчального процесу, яке ефективно впливає на формування професійних і загальнолюдських якостей студента [6]. А. Громцева визначає її як особистісно-зорієнтовану пізнавальну діяльність індивіда, яка дозволяє вдосконалити його освіту та опанувати нові для нього знання, вміння й навички [2].

Узагальнюючи погляди науковців, можна дійти висновку про те, що самоосвіта – це цілеспрямований і систематично організований процес здобуття людиною знань, розвитку умінь і навичок за допомогою самостійної навчально-пізнавальної діяльності. Результативність цього процесу значною мірою залежить від забезпечення

особою самоорганізації й самоконтролю власних дій, усвідомлення своїх переваг і недоліків, рівня власної навченості.

Слід зазначити, що, якщо студент отримує інформацію шляхом механічного запам'ятовування, не замислюючись і не вникаючи у зміст матеріалу, тоді це призводить до формального засвоєння знань, що у подальшому його навчанні не лише негативно позначається на його професійній підготовці, але й не сприяє його загальному розвитку як особистості. Крім того, це потребує значно більше часу, ніж здобуття знань, яке ґрунтується на осмисленому сприйнятті особою навчального матеріалу.

Необхідно також зауважити, що уявлення про суть самоосвіти студентів пов'язане із взаємовпливом таких структурних компонентів цього процесу: цілей і мотивів, внутрішньої потреби, змісту самоосвіти та вміннями її здійснювати, зокрема забезпечуючи самоорганізацію і самоконтроль. Зрозуміло, що вибір мети є найскладнішою дією в самоосвіті, оскільки помилка у цьому виборі може призвести до численних проблем та розчарувань у подальшій роботі та в житті людини взагалі. Але саме вибір мети є однією з основних функцій розумово-логічної діяльності людини.

Також ми визначили основні напрями роботи зі студентами, що сприяють підвищенню рівня їх самоосвіти, а саме: розвиток формування в них потреби самостійно здобувати знання та уміння з метою задоволення особистих інтересів; забезпечення засвоєння ними узагальнених знань і умінь, необхідних для виконання основних видів людської діяльності, а також умінь раціонально організувати свою пізнавальну діяльність; стимулювання опанування ними сучасних методів і засобів використання інформації тощо.

Доцільно визначити основні характерні ознаки самоосвіти: вільний вибір сфери проблем, що цікавлять студента; самостійний пошук джерел інформації; індивідуальний режим організації процесу самоосвіти тощо. Зазначимо, що процес самоосвіти уможливорює реалізацію таких важливих функцій: 1) екстенсивну, тобто накопичення та здобуття нових професійних знань; 2) компенсаторну, що виявляється в ліквідації недоліків у процесі навчання студента; 3) саморозвиток, що забезпечує вдосконалення особистісних якостей; 4) методичну, котра пов'язана з подоланням професійної обмеженості особи; 5) творчу, що спонукає майбутнього фахівця до участі у творчій роботі, забезпечує супровід творчої самореалізації; 6) попередження застою в розвитку, адже, як зазначав А. Макаренко, «зупинка» в роботі є «формою смерті» [7].

Для успішного здійснення самоосвіти студентам університету в умовах значних навчальних навантажень також необхідно виховати в собі певні особистісні якості. Отже, самоосвіта тісно пов'язана з процесом самовиховання студентів. Зокрема, у контексті означеної проблеми процес самовиховання слід спрямувати на зміну внутрішнього світу людини, зорієнтувати її на забезпечення постійного самовдосконалення. Зазначимо, що правильно організована самоосвіта не лише підвищує інтелект, але і сприяє підвищенню самооцінки майбутнього фахівця, дисциплінує, розвиває його волюві якості, прагнення досягати поставлених цілей.

У зв'язку з цим особливо важливого значення набуває визначення системи педагогічних умов, необхідних для успішної організації самоосвіти студентів класичного університету з урахуванням вимог Болонського процесу. Так, проаналізувавши наукові роботи багатьох учених (А. Макаренка, П. Підкасистого, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського, К. Ушинського [7; 8]) нами було висунуто припущення, що це можливо за таких умов: 1) науково обґрунтований вибір навчального матеріалу – цей етап у процесі самоосвіти слід реалізовувати на основі врахування інтересів та індивідуального досвіду студентів, при цьому дуже важливо, щоб навчальний матеріал не був ззовні нав'язаний викладачем; 2) забезпечення усвідомлення актуальності навчального матеріалу – адже студент має отримувати задоволення від навчання, бачити в ньому життєвий сенс, який повинен стати необхідною умовою для його самовираження; 3) самостійна постановка цілей та їх утримання упродовж процесу навчання. При цьому необхідно ставити чітко визначені цілі на кожному етапі вивчення матеріалу, які стимулюватимуть досягнення кінцевої мети; 4) самоорганізація процесу навчання, що передбачає: а) самостійне програмування процесу навчання (необхідно навчитися чітко уявляти як увесь процес навчання в цілому, так і кожен з його складових, причому так, щоб реалізація попередньої мети зумовлювала можливість реалізації наступної); б) вибір форм самоосвіти, адже вони існують різноманітні. Це можуть бути: робота в бібліотеках; участь у роботі наукових конференцій, семінарів; ведення власних звітів з досліджуваної проблеми тощо. При цьому важливо, щоб знання, які здобувалися з одного джерела, доповнювалися відомостями з іншого, оскільки це спонукає порівнювати, аналізувати, робити висновки і формулювати власну думку. Важливо також уміти збирати, накопичувати і зберігати дані, факти, висновки; в) самостійне здобування знань; г) самостійне оцінювання проміжних і кінцевих результатів

своїх навчальних дій, самоконтроль. З огляду на це студентів необхідно навчитися розробляти критерії оцінювання своїх навчальних учинків. Зауважимо, що самоконтроль дисциплінує й виховує відповідальність у людини за результати своєї праці. Методами самоконтролю можуть бути, наприклад, щотижневі плани чи звіти, ведення власного щоденника, а формами – консультації, семінари, засідання; д) самостійне коригування результатів навчання, що стимулює особистісну й інтелектуальну активність, підтримує та спрямовує самоосвітню діяльність студентів без зайвого фіксування помилок і промахів; 5) стимулювання студентів до подальшого самовдосконалення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Самоосвіта є органічною складовою професійної підготовки майбутніх фахівців, що здійснюється у ВНЗ. Однак на сьогодні вітчизняна система вищої освіти недостатньо стимулює студентів до здійснення процесу самоосвіти, не надає їм необхідної педагогічної підтримки в цьому. У свою чергу, це не тільки призводить до зниження її якості, але й не сприяє підготовці кваліфікованих фахівців. Тому актуальною потребою нині є подальше вивчення проблеми організації самоосвіти студентів класичних університетів, що відповідає основним положенням Болонської угоди.

Література

1. Болонський процес в Україні та Європі: досвід, проблеми, перспектива: зб. наук. праць. Вип. VIII. – Рівне, 2008. – 376 с.
2. Громцева А.К. Самообразование как социальная категория: учебно-методическое пособие / А.К. Громцева. – Л., 1976. – 88 с.
3. Жарова Л.В. О сущности самостоятельной деятельности учащихся / Л.В. Жарова // Активизация учебной познавательной деятельности учащихся: межвуз. сб. науч. трудов. – Л., 1984. – 144 с.
4. Журавський В.С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти / В.С. Журавський, М.З. Згуровський. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2003. – 200 с.
5. Казаков В.М. Приєднання України до Болонського процесу: наші недоліки та переваги / [В.М. Казаков, Т.І. Панова, Б.Б. Івнєв, Н.В. Прокоф'єва] // Зб. наук. праць. Т. 1, вип. 14. – Донецьк, 2010. – С. 290 – 293.
6. Лозовой В.А. Самообразование – важное звено перестройки высшего образования / В.А. Лозовой // Вопросы общественных наук. – Вып. 80. – 1989. – С. 73 – 79.
7. Макаренко А.С. Сочинения / А.С. Макаренко. – Т. 1. – М.: АПН РСФСР, 1957. – С. 379 – 380.
8. Підкасистий П.И. Навьки самообразования – важнейшая цель обучения / [П.И. Підкасистый, А.Е. Пасекутов] // Вестник высшей школы. – 1987. – № 4. – С. 31 – 34.